

**ФИЛОСОФИЯТА НА ЖИВЕЕНЕ В ЕДИН ПРИКАЗЕН И ПРИТЧОВ РОМАН НА
ДИМИТЪР ЯРЪМОВ**

Димитър Костадинов

PHILOSOPHY OF LIFE IN A FAIRY AND PARABLE NOVEL BY DIMITAR YARUMOV

Dimitar Kostadinov
E-mail: belbelila@abv.bg

ABSTRACT

The present paper is about the philosophy of life in a fairy and parable novel by Dimitar Yarumov.
Key words: novel, tale, parable, animals

Димитър Петров ЯРЪМОВ е един от най-стойностните съвременни български писатели-народопсихолози. Роден е в с. Кирилово, Елховско на 16 май 1942 г. и е починал на 17 юли 2003 г. в София. Погребан е в село Нови хан, Софийско. Регионалните му наблюдения и персонажи прерастват в национална, а понякога в общочовешка характерология.

И когато е работил като журналист и издателски редактор, и когато е давал дълги години “зелена улица” на много талантиливи средношколци от цяла България в сп. “Родна реч” (редактор: 1971-1973 г.; зам. главен редактор: 1977-1982 г.; главен редактор: 1987-1994 г.), и когато е писал и издавал своите интригуващи многожанрови произведения, предполагам, че той никога не се е ръководил от конюнктурни съображения. Казвам “предполагам”, защото това го доказват самите му книги. Някои от тях са споменни интерпретации или художествени обобщения с “дискурсова фотография” на комични и трагични страни от конюнктурни случки или “гевезелъци”, от масов панаирджийски “юруш” към звания и признания, дълги години “шестващи” из маниакални глави, из обществено-синекурни среди. И не на последно място – из социално-икономически, политически и културни “фойерверковци”: например “Задочни беседи” (1987), “Смешен роман” (1988) и “Притчи” (1989).

В повечето свои произведения той обвързва българското фолклорно съзнание като естествена многовековна обредност, самонаблюдение и себепознание с естетическите възможности на личностното литературно-

творческо въображение и прозрение: “Среднощни петли” (1968), “Свят светува” (1970), “Простри ръка” (1974; 1977), “Залък за утре” (1978), “Даром дадено” (1977; 1988 – допълнено с още няколко новели издание), “Балканска поема” (1981), “Нежни души” (1985). В тях се открояват “нравствено-психологическите видимости и преобразования в селото и в малкия провинциален град”. А “Балканска поема”, “изградена в три стилни линии – фолклорна, житиеписна и повествователна” е “едно произведение с епическите елементи и похвати на рапсодията, сагата, поемата; една многовековна картина на борбите, паденията и възземанията на българския род”. Изобщо в творчеството на Димитър Яръмов “силно е изразено въздействието на пародийното, фантазно-митологичното и фолклорно-сказовото начало” (Сабина Беляева).

По образование – филолог, а по родов корен и душевна нагласа – истински българин, с категорична гражданска позиция и граждански творчески прозрения, Димитър Яръмов дълги години се занимава с историята ни, с българската народопсихология, етнология и фолклор, с изследвания на народното природознание и детските игри. Това той прави в множество публикации, част от които не са поместени в неговите книги. И достига до есеистични проникновени размисления за добродетелите на българина – трудът, взаимопомощта, доверието, деликатността, хубостта, майсторлъкът, почитта, избирането някога в България на момите и ергените за невесте и мъже, същността на

обреди и празници, отношението на българина към рода и природата, поместени в книгата му “Залък за утре” (1978) и в някои ежедневни и периодични издания. А в книгата “Притчи” (1989), чрез типичния пример на народно-анекдотичната мъгла или събирателната характеристика на народностни черти, Ярѐмов майсторски “оркестрира” чудесни художествено-словесни текстове, наситени с хумористични, саркастични, притчови, анекдотични или приказни сюжети и персонажи, които в повечето случаи провокират поучителен лайтмотив.

* * *

Тук анализираме и интерпретираме синтезирано приказния и притчов роман на Димитър Ярѐмов “Зоомонархии” (Издателство “Абагар”, Велико Търново, 1993, с. 96, редактор – Димитър Томов). Този роман е адресиран и към децата, и към възрастните и има оригинална и самобитна стойност в българската литература като художествено произведение, завършено като написване (1988) и излязло от печат (1993) в края на ХХ век.

Приказният и притчов роман “Зоомонархии” не можеше да се открие почти никъде – нито в книжарници, нито на по-достъпните за читателя рафтове на библиотеките. Изчезна бързо от книжния парадоксален пазар. Нали вече през 1993 година се започна тоталното разрушаване на книгоразпространителската “организирана мрежа” в България. Имаме чувството, че тази книга нарочно се “иззе и скри вдън земята”. А и никой от някогашните или сегашни “мастити” или “бастисващи” критици и изследователи не отбеляза нейде нещо съществено за тази книга.

Пак както някога – за явления новаторски, с обективизирана народопсихологическа и обективна общочовешка “биноклова и микроскопна” фокусираност, ориентираност и диагностика – и днес се мълчи. Добре е поне, че такива художествени явления не се нападат с невероятни “боксови крошета”, поръчани задкулисно отнякъде. В случая за “Зоомонархии” на Димитър Ярѐмов се замълча и изобщо не се написа нещо съществено като оригинално откритие в нашата приказна и притчова литература за деца и юноши със съвсем новаторски провокативни писателски прозрения. И продължава да се мълчи.

Всъщност в хаосната псевдодемокрация много интелектуалци, хора, пряко обвързани

с Изкуството, Културата и Науката, замълчаха задълго или завинаги. И още много от тях мълчат. Само Димитър Бечев и Иван Джурелов отбелязаха през август и септември на 1993 г. повече фактологично за издаването на този роман в местен ямболски вестник.

Мълчанието понякога е изчаквателна позиция – не, не за омъдряване (!), а с надежда, че част от “банкнотните очища” ще получат такива “нелечими пердета”, та искат или не искат, ще започнат да търсят “лечимото успокоение”, ако не на собственодействена Духовност, то поне на “спомоществователната” Духовност. Но Мълчанието може да бъде и мъдро прозрение, че плебейт винаги може да се насочи по-лесно към плейбойство или “банкнотобойство” с буквални улични гърмежи, прострелвания и убийства, но никога или само по изключение към книжовност съзидателна, към Духовност човеколюбива.

Този ред на мисли не се отнася само за нашето хаосно лъжедемократично време, в което се завихря жаждата за власт и много капитали, но и за закодираните внушения, идващи от книгата на Димитър Ярѐмов “Зоомонархии”. В нея са кодирани с езика на “приказната алегория” и “приказното сравнение” живота, кратката и все по-кратка съдба на няколко животински царства. Царства, които се б у н т у в а т срещу човека досущ като него, т.е. при всички “управленски и властнически обстоятелства”, действат като човека. Ето, виждате, че предлогът “като” в това пояснение следва глагола и го обяснява. В такъв случай преносното значение се измества от буквалното. А много своеобразното понятие-заглавие “Зоомонархии” е с преносно значение, което говори за буквално човешки действия и порядки. Оттам е естествено да обозначим (тъй като авторът не е обозначил жанрово книгата си) жанрово “вече обозначеното” като “метафоричен роман” с майсторско използване на реалистичните, фантастични и nonsensови кодировки на цикличната приказка. А и може по-кратко да го определим – “приказен притчов роман за деца и възрастни”.

В една по-цялостна анкета писателят сподели: “През зимата на 1987 година бяхме с децата на Боровец. С нас беше и малкият сямски котарак Паско. Тогава децата бяха на десет (Желяза) и девет (Иванчо) години. Един ден забравихме котарачето затворено в банята на бунгалото. Като се върнахме и му отворихме, то беше много изплашено. И Иванчо

каза, че като дойде котешкото царство, Паско ще ни затвори нас и въобще ще правят на хората всичко, което те са им правили през “човешкото царство”.

Оттук тръгна замисълът и повлече всичко нататък. Писах книгата, за да я прочета на моите деца. Четох им я на следващата зима, пак на Боровец – всеки ден по малко.

Тъй като трябваше да създам модели на царства с всичките им борби и междуособици, с цялата им администрация, с управленческите лостове – откъде да гледам? Гледах от тогавашната бюрокрамична машина, която е най-близо до погледа ми. Добре е, че се получи малко по-високо обобщение. Така вече книгата става интересна и за възрастния читател.”

От тези думи на автора разбираме, че книгата “Зоомонархии” не е само за деца. И наистина това е така, защото и самото съдържание на книгата “оборва” стандартните ни представи за текст само за деца или текст само за възрастни. Чувствата и идеите на персонажите са “оживени” от автора като “социално обусловена комуникативност”, като монологично и диалогично, стресово и дистресово поведение и отстояване на вътреиндивидуално и колективистично-егоистично, тотално и безкомпромисно практика на нещо, което не се познава почти никак или бегло се знаят само ония неща, които биха предизвикали с конкретната си “социална нагнетеност” желаното да се възприема като напълно действащо и ставащо в настоящия момент.

Затова и съществуваията на седемте царства, представени с циклични разкази-алегории, обвързани цялостно, както вече казахме, в един “метафоричен роман”, дори и психологически обосновани като сакралност, не могат да траят дълго. Най-продължително ще трае – само една седмица – котешкото царство, а най-кратко – само за няколко часа от деня – кокошето.

А седемте царства са: котешко, кучешко, магарешко, кравешко, овче, свинско, кокоше. Символите – като персонаж, действие, конфликтване, реалистични и парадоксални разсъждения – не биха внушавали консеквентна изразителност, ако не бяха се стиковали непринудено в цялото повествование с хумора и пародийното, с иронията и смешното, с реално-познавателното и иносказателното, със сатиричното и притчовото...

И се получават интровертни и екстравертни психологически “скали” на властта и уп-

равляващите – като характерология, като социален и личностен феномен. И така – уж адресирана към децата – книгата “Зоомонархии” е еднакво интересна и за възрастните. Тя се явява като своеобразен приобщаващ събеседник за невероятното приказно въображение на децата и за реалната прагматична или подсъзнателна възприемчивост на възрастните.

Двупластови са внушенията, отправени към децата, а и към всеки читател. Единият пласт е реалистичната познавателност, свързана с живота, с битието на тези животни, които си създават царства, възмутени от отношението на хората към тях. Целият управленчески механизъм и властнически привилегии и разточителства на всяко едно от животинските царства, разговорът между властимащите и подчинените, вионосието и заблудите при техните взаимоотношения – всичко това е също с реалнопознавателна насоченост. А другият пласт се крие в кодировката, която носят имената на одухотворените герои (чисто животински, човешки, игрословни и пр.) и тяхното поведение, което предварително е моделирано или пък се моделира в процеса на създаването на съответната “зоомонархия”.

Разбира се, само възрастните можем да се досетим зад името на кой герой се крие някогашен властимеещ височайш номенклатурчик. Зад управлението и поведението на котарака Паско и кучето Караман прозират “образите-сенки” или “образите-бюстове” на бивши български “вождове” (пък защо не и действия на някои настоящи – нали “всичко тече”, пък нищо почти не се променя, а само се запачава или захаросва с друго поведение и думи). А щом и писателят Омир Котев от котешкото царство сам подчертава истинското си име и желанието си да бъде придворен писател-ласкател, облажавайки се с безсмъртното си име-псевдоним Омир, естествено е да предизвика у възрастната памет асоциации с писател, който в не много отдавнашното минало можеше всичко да прави с “побратимите си” (и не само с тях) чрез неограничената си хамелеонска власт. И въпреки че се явява друг “по-силен” от него писател – на име Мишев (пак конкретни асоциации) – той, Омир Котев, постига целта си, защото самият цар Паско е категоричен, че името Мишев е много подозрително... И идваме лесно до естествено набиващата се в съзнанието ни мисъл, че понякога истински случилото се в

живота като трагедийна ситуации, може – чрез езика на словесното изкуство – да се превърне в комедийно-пародийна емблематичност.

И кучетата могат всичко – напълно като техните стопани, човеците. Разбираме, че “чудесен” съветник-пропагандатор е например кученцето Весо. То дава на своя цар доклад, в който всичко е “от розово по-розово”. Гаврата е явна (като житейска истина и най-вече като художествено убедителна характеристология) – забравилите се човековластници да “проумеят”, че и в кучешкото царство хората си живеят хубаво. Ама толкова хубаво (!), че “кучетата редовно извеждат човеците на разходка и понякога ги отвързват да тичат на воля из градината...”

Заедно с притчовата и гротескова приказност се открояват конкретни наблюдения и представи за Природата и природосъобразния живот като почти прекъсната, но необходима връзка на човека със заобикалящата го действителност. Дори и незабележимото в Природата е много забележима привлекателност за творческото съзнание, подсъзнание и сугестивност, но и за читателското възприемане и отреагиране.

Познавателното, възпитателното, та дори и съвременно-екологичното, осъществени на “кардиограмата” на етико-естетически “художествена пулсация”, придобиват конкретна прагматична конверзация за подрастващите. И децата ще разберат нещо много просто – щом човек се отнася недоброжелателно, озлобено, мъстително към животните, то почти е неизбежно да не се отнася така и към себе си. Но децата ще проумеят и нещо много важно – да се подражава на Природата не е порок, а подходящ урок за самоусъвършенстване...

Смешното в “Зоомонархии” идва от гротесковите ситуации, диалози и монолози в животинските монархии, които са почти аналогични на човешкото властване или подчинителство в каквито и да са съществували или съществуващи и сега общества и общности като начин на управление и властване.

Приказното и забавно повествование ще увлече децата от начална и прогимназиална възраст. А по-големите читатели с аксиоматична оценъчност ще направят много аналогии между управлението и властването в седемте животински царства и съвременното човешко управление и властване.

Човекът властва над животните, но и тях-

ното властване е копие на неговото. (А кой от кого може да се научи на нещо по-различно, “по-човечно”?!).

В книгата “Зоомонархии” всеки животински цар нарежда човеците да бъдат затваряни и да вършат онова, което животните са вършили някога в човешкото царство. И ето ви прозрачността за един възлов похват от вечно повтарящите се управленско-властнически права – “когато една власт затваря бившите властници, тя или продължава стария стил, ако има такъв, или създава стил, та после още по-новите властници да затварят старите”. Но все пак, както подчертава пак самият автор, “в царството на човеците има най-много човещина”. Това не е “тавтология” на почти сигурния хепиенд в приказните произведения, а възможното народно-обредно и общочовешко “съзаклятничество” на чувства и мисли в посока на думи, изречени от самия автор: “Без управление не може, но властническото видиотвяване би трябвало да се укроти и смири пред Човечността и Добротата у хората.”

* * *

За да открия повече отношението му към конкретно осъществяване на някои негови произведения на този изключително плодовит и интересен писател, който не е вече между нас, ще поместим и кратък разговор с него, който сме водили преди повече от 10 години.

- Господин Ярмов, израснали сте на село. Книгите Ви са на селска тематика, но всички имат и съвременно внушение. Как осъществявате прехода от старата ценностна система към днешните етични стойности? Мислите ли, че добродетелите на нацията са съхранени?

- В момента всичко е така разклатено, че е пред рухване. И може да се закрепим само чрез трудовата терапия. Когато започне производството, всичко постепенно ще си дойде на мястото, т.е. всичко ще се превърне в стойност.

Никога не съм споделял изцяло теорията на народничеството, че в селото е чистият народностен елемент. Истина е, че градът разваля селото, но през последните десетилетия и селото разваля града. Вярвам в високата нравственост на човека от малкия селищен колектив (дали е село или малък град). Защото в малкото селище за всяко зло или лош замисъл има един коректив – какво ще кажат хората. Защото хората се познават

помежду си. Там ще имат значение публичността, упрекът, срамът. Накърнят ли се и те до основи, ще се превърнем в джунгла.

- От книгите Ви лесно можем да доловим една носталгия към детството. Мислите ли, че съвременното дете, лишено от допир до природата, ще разбере, ще тълкува тази носталгия? Не се ли страхувате, че за него ще звучи сантиментално?

- Всеки човек изпитва носталгия по детството си. Даже и да е било горчиво, от позицията на голямата възраст, то пак става по-сладостно. Съвременното дете наистина няма този близък допир с природата от времето на моето детство.

Да вземем само това: някога ние изминавахме през полето 7-8 километра за час и половина-два. Сега с автомобил това разстояние се минава за 7-8 минути.

Днешното дете е по-отдалечено от природата, макар че то отива на село, на вилата... Но не е ли още по-отдалечено от американската или австралийската природа. И ако не може да се вживее в българската природа и бит, как ще се вживее в английската природа и бит, с които телевизията, видеото и компютъра го “тъпчат”?

Ако еднакво непознати са за него и българският бит от миналото, и френският (и от миналото, и от днес), нека по-добре да проумява българския и да се вживява в него. А дали няма да му звучи сантиментално? Ако е интересно – не. Но ако се дистанцира от него – да.

- Книгата Ви “Зоомонархии” се отличава по силно изразения си алегоричен характер. Поради това тя е книга не само за деца, но и за възрастни. В замисъла Ви към кого е адресирана?

- През зимата на 1987 година бяхме с децата на Боровец. С нас беше и малкият сиамски котарак Паско. Тогава децата бяха на десет /Желяза/ и девет /Иванчо/ години. Един ден забравихме котарачето затворено в банята на бунгалото. Като се върнахме и му отворихме, то беше много изплашено. И Иванчо каза, че като дойде котешкото царство, Паско ще ни затвори нас и въобще ще правят на хората всичко, което те са им правили през човешкото царство.

Оттук тръгна замисълът и повлече всичко нататък. Писах я, за да я прочета на моите деца. Четох им я следващата зима, пак на Боровец – всеки ден по малко.

Тъй като трябваше да създавам модели на

царства с всичките им борби и междусобици, с цялата им администрация, с управленческите лостове – откъде да гледам? Гледах от тогавашната бюрократична машина, която е най-близко до погледа ми. Добре е, че се получи малко по-високо обобщение. Така вече книжката става интересна и за възрастния читател.

- Двусмислено ли е внушението в “Зоомонархии”? Какво би Ви удовлетворило да разберат децата?

- Толкова двусмислено, че аз забавих малко издаването ѝ. Поведението на котарака Паско и кучето Караман, моделите на тяхното управление много прозрачно отвеждаха към двама вождове от онова време. В другите царе можеха да се “прозрат” други образи, с които не можеше да се правят такива майтапи. Прозрачна е и гаврата с оная пропаганда, когато кученцето Весо дава доклад колко хубаво си живеят хората в кучешкото царство, как кучетата редовно извеждат човеците на разходка и понякога ги отвързват да тичат на воля из градината...

Да разберат, че трябва да се отнасяме добре с животните, защото утре, когато дойде тяхното царство... Знаем притчата за сина, който слагал на баща си храна в копанка (като на кучето). Когато дядото умрял, синът понечил да изхвърли копанката. Тогава неговият син казал: “Не я изхвърляй, утре аз в какво ще ти слагам храна...”

Когато една власт затваря бившите властници, тя или продължава стария стил, ако има такъв, или създава стил, та после още по-новите властници да затварят старите. Но и това е само едно от внушенията. А че все пак човекът, колкото и да е видиотен, е най-съвършеното животно, също е едно от внушенията.

- Господин Яръмов, бихте ли споделили нещо за вашите книги за деца? Какво мислите да пишете или вече сте написали?

- “Чудни работи” написах, за да предам емпирическите познания за природата, наследени от баща ми и дядо ми по бащина линия. Писах я за удоволствие. Ако другите си книги съм писал с по-голямо вдъхновение или по-голяма амбиция, то детските съм писал винаги с по-голяма сладост на душата. В тази книжка съм вплел имената на моя баща и неговите четири внучета, но моите деца тогава бяха много мънички и още не бяха слушали на разказите.

“Брадати, лъжи” съм писал през 1966 го-

дина на съвсем друг език. После, когато я подготвих да я чета на моите деца, просто я “преведох” на детски език. Четох им я във Варна през лятната ваканция – на ден по двестри разказчета. Тя дава много познания за бита на децата от петдесетте години, провокира фантазното мислене – как може да стане едно нещо, дето е невъзможно.

Написал съм повест, озаглавена “Иванчо” – повествователна версия за фолклорния Иванчо, вечния Иванчо, но не този, дето затруднява Другарката, а моят Иванчо, дето го познавам от приказките и анекдотите от мое детство. Това е Иванчо поповото чираче. Иванчо – хитрот дете на фолклора. Иванчо – слънчевото дете на българското народностно съзнание. Иванчо – от раждането му до разпятието и вечния живот.

Иванчо ще заживее като фолклорния Хи-

тър Петър и Алековия Бай Ганьо. Повестта е готова, но не я издавам, чакам по-добри времена, когато българската действителност и бит ще станат по-свидни на българското семейство.

По същата моя версия за Иванчо имам готова пиеса за възрастни – “Иванчо и Марийка”. В нея се съчетават най-грозното от българската бюрокрация и най-красивото от българския бит, красотата и финеса в душата на старовремския българин.

В момента пиша повече публицистика. Времето е много политизирано и най-уютното прибежище ми е пак художествените съчинения за деца. Пиша кратки разкази за времето на мое детство – така понятно и топло, че да намерят почва в детската душа.

Представена за печат на 09.10.2007 г.